

Калаур І. Р.
*д.ю.н., професор, професор кафедри
цивільного права і процесу,
Західноукраїнський національний університет*

Зайцева-Калаур І. В.
*к.ю.н., доцент, доцент кафедри
цивільного права і процесу,
Західноукраїнський національний університет*

РЕПРОДУКТИВНІ ПРАВА В КОНТЕКСТІ РЕКОДИФІКАЦІЇ ЦИВІЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Реалізація охоронюваних законом інтересів у репродуктивних правовідносинах є мультиаспектною і зачіпає індивідуальні (приватні) та публічні інтереси, морально-етичні засади суспільства та приватні інтереси носія цих прав, а також може стосуватися інтересів іншої фізичної особи (наприклад, іншого з подружжя, сурогатної матері), інтересів зачатої, але не народженої дитини [1, с.49]. Широкий спектр морально-етичних суспільних постулатів та релігійних догм стали викликом для національних систем права, що спричинило не тільки відсутність уніфікованих підходів до формування законодавства в просторі постмортального використання гамет та людських ембріонів із метою реалізації репродуктивних прав, але і зумовило різновекторність у формованні моделей правового опосередкування вказаних відносин.

Так, у багатьох європейських державах та державах пострадянського простору (до прикладу Великобританія, Вірменія, Казахстан, Киргизія, Латвія, Молдова, Таджикистан) питання застосування допоміжних репродуктивних технологій врегульовані на рівні окремого законодавчого акту. У межах іншої моделі законодавчого регулювання цих відносин норми про застосування допоміжних репродуктивних технологій і його наслідки «розкидані» по окремих правових актах, що регулюють питання сімейних відносин та охорони здоров'я (Азербайджан, Узбекистан, Україна) [2, с. 87].

Водночас, у деяких держав (Австралії, Канаді, Словенії, Угорщині, Швеції) законодавчо встановлена чітка заборона використання гамет померлих людей для допоміжної репродукції або взагалі не врегульовано питання постмортального відтворення.

У ісламських державах питання постмортальної репродукції тісно пов'язане з релігійними догмами.

В Україні відносини між пацієнтами (жінками, чоловіками) та закладами охорони здоров'я, які забезпечують застосування методик допоміжних репродуктивних технологій, сьогодні регулюються Наказом Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні» [3] у якому відсутні механізми реалізації прав на репродуктивне відтворення після смерті. Водночас у цьому нормативному акті відсутня пряма заборона використання гамет померлих осіб, що не спричиняє перешкод для посмертного

використання криоконсервованої сперми або криоконсервованих ембріонів.

Однак, такого роду правова невизначеність потребує невідкладного нівелювання шляхом внесення відповідних змін до ЦК України та прийняття спеціального закону, який би закріпив репродуктивні права, розкрив їх зміст і передбачив гарантії здійснення, виходячи з пріоритету прав і свобод людини та громадянина. Якісне вирішення першої складової цього завдання першочергово потребує з'ясувати правову природу репродуктивних прав, що дозволить визначити їх місце в системі цивільних прав.

Аналіз наукових розвідок цієї тематики дозволяє відслідкувати у доктрині цивільного права діаметрально протилежні підходи до вирішення поставленого завдання. Концепт першого підходу – похідний характер репродуктивних прав, внутрішні два доктринальні розгалуження у якому обумовлені видом особистого немайнового права, від якого походять репродуктивні права: похідний характер від права на життя; похідний характер від права на охорону здоров'я.

Інша теорія правової природи репродуктивних прав розглядає їх систему відокремлених особистих немайнових прав фізичних осіб, що забезпечують їх природне існування та спрямовані на здійснення репродуктивної функції [4, с.103-107]. Доводи цього доктринального напрямку ілюструються що найменше трьома фактами: таким правам властива низка позитивних повноважень, вони мають власну чітку структуру, а також відмежовуються за об'єктом. Зокрема, об'єктом права на життя є особисте немайнове благо – життя особи носія цього права, а об'єктом репродуктивних прав є здійснення репродуктивної функції, що спрямоване на зачаття іншого життя. І незважаючи на те, що репродуктивні права в якійсь мірі забезпечують право на життя, вони не можуть бути тотожними тільки через те, що у випадку відсутності у особи можливостей здійснення репродуктивних прав це буде трактуватись як порушення права на життя, що є неправильним [5, с. 66-72].

Перший підхід до розуміння правової природи репродуктивних прав знайшов своє втілення у ст. 281 та ст. 290 ЦК України, де у контексті права на життя закріплені деякі репродуктивні можливості фізичної особи. Зокрема, зазначено, що штучне переривання вагітності, якщо вона не перевищує дванадцяти тижнів, може здійснюватися за бажанням жінки. Переривання вагітності може бути проведене і при вагітності від дванадцяти до двадцяти двох тижнів, але у випадках, встановлених законодавством. Перелік таких обставин визначений у постанові Кабінету Міністрів України від 15 лютого 2006 року № 144 «Про реалізацію статті 281 Цивільного кодексу України» [6]. Також згідно зі ст. 281 ЦК України повнолітні жінка або чоловік мають право за медичними показаннями на проведення щодо них лікувальних програм допоміжних репродуктивних технологій згідно з порядком та умовами, встановленими законодавством. Водночас, у ст. 290 ЦК України закріплено право повнолітньої дієздатної фізичної особи бути донором крові, її компонентів, а також органів та інших анатомічних матеріалів і репродуктивних клітин. Особа віком до 18 років може бути живим донором гемопоетичних стовбурових клітин відповідно до закону. Донорство крові, її компонентів, органів та інших анатомічних матеріалів, репродуктивних клітин здійснюється відповідно до закону.

Втім, не допускається взяття органів та інших анатомічних матеріалів з

тіла фізичної особи, яка померла, крім випадків і в порядку, встановлених законом (п. 2 ст. 290). Водночас, фізична особа може дати письмову згоду на донорство її органів та інших анатомічних матеріалів на випадок своєї смерті або заборонити його (п. 3 ст. 290). Необхідно звернути увагу на відсутність у змісті у п. 2 ст. 290 словосполучення «репродуктивні клітини», яке дозволяє шляхом від зворотного дійти висновку про те, що законом не заборонено взяття репродуктивних клітин з тіла фізичної особи, яка померла.

З прийняттям Верховною Радою України проекту Закону «Про внесення змін до статті 281 Цивільного кодексу України щодо збереження генофонду Українського народу» вказана стаття ЦК України буде доповнена пунктом 8 наступного змісту: «Фізична особа, репродуктивні клітини якої зберігаються відповідно до законодавства, на випадок своєї смерті або оголошення судом її померлою має право скласти заповіт щодо власних репродуктивних клітин. Заповіт складається в формі та порядку, визначеному цим Кодексом. Розпорядження репродуктивними клітинами такої фізичної особи, а також застосування допоміжних репродуктивних технологій із використанням таких репродуктивних клітин здійснюється відповідно до заповіту згідно з порядком та умовами, встановленими законодавством».

Вказана норма покликана покласти край палким дискусіям юристів щодо способу і форми розпорядження замороженими репродуктивними клітинами на випадок смерті.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Венедіктова І. Реалізація і захист інтересів осіб у репродуктивних правовідносинах. *Юридична Україна*. 2012. № 11. С. 46–50. (С. 49).
2. Красицька Л. В. Проблеми здійснення та захисту особистих та майнових прав батьків і дітей: монографія. Київ: Ліра-К, 2014. 628 с. (С. 87).
3. Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні: Наказ Міністерство охорони здоров'я України: URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1697-13#Text> (дата звернення 9.03.2024 р.)
4. Длугопольська Тетяна. Правова природа репродуктивних прав фізичних осіб. *Актуальні проблеми правознавства*. 2016 р. Випуск 2. С. 103-107.
5. Стефанчук Р. О. Поняття, система, особливості здійснення і захисту репродуктивних прав фізичної особи. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2004. № 1-2. С. 66-72.
6. Про реалізацію статті 281 Цивільного кодексу України. Постанова Кабінету Міністрів України від 15.02.2006 р. № 144. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/144-2006-%D0%BF#Text>